

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas

1999 m. liepos 10 d.

Nr. 133 (28)

Saturday supplement July 10, 1999

No. 133 (28)

Santara — Šviesa Lietuvoje

Algimantas A. Naujokaitis

Daugiau kaip prieš 40 metų subūrusi demokratinių, liberalių pažiūrų išeivijos jaunimą, Santaros-Šviesos federacija birželio 17-20 d. jau septintą kartą savo konferenciją surengė Lietuvoje. Pirmąją dieną pranešimai ir diskusijos vyko Vilniaus universiteto Teatro salėje, o likusį laiką — vidurvasario saulės nutviektoje gamtoje, Anykščių Šilelio paukšmėse.

Gausėjantis Lietuvos intelektualų — santariečių būrys susilaukė savo bendraminčių iš užjūrio, tarp jų — šio sambūrio pradininkų, Šiaurės Amerikoje kūrusių ir puoselėjusių Santarą-Šviesą. Tai Vytautas Vepštas, Zenonas Rekašius, Algis Mickūnas, Kazys Almenas, Liūtas Mockūnas, Rimvydas Šilbajoris, Algirdas T. Antanaitis. Visas dienas konferencijoje dalyvavo, atidėję savo darbus prezidentūroje, Santaros-Šviesos senbuviai Raimundas Mieželis, Julius Šmulkštys, vienas šios sambūrio pradininkų Lietuvoje Darius Kuolys. O kiek susirinko studentijos, jaunimo! Kaip ir kasmet, kiek leido laikas, dalyvavo vienas Santaros-Šviesos kūrėjų ir vadovų, dabar Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus.

Sveikindamas konferenciją, V. Adamkus savo kalboje pasakė, kad federacijos kadaise paskelbtas šūkis „Veidu į Lietuvą“ buvo įkūnytas aktyvia veikla ir prasmingais darbais, kad santariečių indėlis į Lietuvos valstybingumo atkūrimą buvo anaipol ne simbolinis. Gyvos ir kūrybingos minties sėkla Lietuvoje sudygo ir šiandien duoda gražių vaisių. Mažėja senųjų federacijos narių, tačiau pati organizacija tapo įdomi ir patraukli ne vienam jaunesniam Lietuvos mokslo ir kultūros žmogui, visuomenininkui, studentui, — kalbėjo V. Adamkus. Jis pasidžiaugė, kad Santara-Šviesa tapo įdomi jaunesniajai Lietuvos kartai, studentijai. „Esu tikras, kad jaunatviškas veiklumas, kartais tiesesnis ir veržlesnis žodis ar veiksmas visai organizacijai suteiks daugiau gyvumo, darys ją dinamišką. O išmintį kaupiančiai ir brandinančiai jau-

nuomenei gilios federacijos tradicijos — tai ir nepakartojama demokratijos mokykla, ir rimta akiračio plėtra, ir žinios iš įvairių mokslo sričių, igytos neakademiniuose, neformaliuose veiklose“, — sakė prez. V. Adamkus.

Pranešimai ir pranešėjai

Platus, įvairus buvo pranešimuose ir diskusijose nagrinėtų Lietuvos politinių, istorinių, kultūrinių ir kitokių aktualijų ratas. Net šeši pranešimai, karšti svarstymai pirmąją konferencijos dieną buvo skirti Lietuvos žiniasklaidai. Išeivijoje gyvenantis, JAV universitetuose dirbantis filosofas Algis Mickūnas kalbėjo apie laisvos spaudos reikšmę, vilnietis politologas Lauras Bielinis — apie politinių stereotipų neigiamą įtaką žiniasklaidai. Sociologė Inga Nausėdienė, remdamasi gyventojų apklausomis, pateikė duomenis, kaip trys didžiausi dienraščiai — *Lietuvos rytas*, *Lietuvos aidas* ir *Respublika* rašo apie Lietuvos tautines mažumas, o Algio Krupavičiaus pranešimo tema — „Žiniasklaida ir partijų programos“.

Visa kita diena buvo skirta istorijos temoms, atkreipiant dėmesį į istorinių duomenų tikrumą. Istorikai, filosofai, archeologai, kitų sričių specialistai karštai diskutavo, norėdami atsakyti į klausimą „Ar įmanoma žinoti, kaip buvo iš tikrųjų?“

Dar kita diena buvo skirta pranešimams, svarstymams ir diskusijoms apie populiariąją kultūrą. Šios temos akiratyje buvo nagrinėjama Lietuvos roko muzikos genezė 7-8 dešimtmetyje, reklamos tradicija Lietuvoje, simbolinis mastymas ir populiarioji kultūra. „Teatras ir kiti menai“ — tokia kitų svarstymų tema. Buvo aptarta ir nagrinėta egzodo rašytojų Algirdo Landsbergio ir Kosto Ostrausko dramaturgija, šiandieninio Lietuvos teatro ir dailės problemos.

Ar žiniasklaida yra objektyvi?

Diskusijose ir svarstymuose

bene vaisingiausiai dalyvavo plačios erudicijos, išskirtinės iškalbos filosofas Algis Mickūnas. Įstrigo jo žodžiai, atskleidžiantys Lietuvos žiniasklaidos negeroves, nusakantys, kaip jų atsikratyti. Būtina sudaryti tokią erdvę, kurioje galėtų tarpti viešos, laisvos diskusijos, sakė A. Mickūnas. Spaudos laisvė dar nereikia, kad galima rašyti viską, ką sugalvoji. Žiniasklaida turi objektyviai nušviesti, kas darosi visoje valstybės ar pasaulio erdvėje. Matyt, turėdamas galvoje Lietuvos įstaigose įsigalėjusį biurokratizmą, valdininkų abejingumą žmonėms, A. Mickūnas sakė, kad žiniasklaidai neturi būti jokių apribojimų, jokių draudimų prireiti prie valdžios pareigūnų, parašyti, pranešti, kaip jie dirba ir elgiasi. Žiniasklaida neturi kito tikslo, kaip tarnauti savo tautiečiams.

Intriguojantis, atskleidžiantis šiandieninės Lietuvos skaudulius buvo humanitarosemiotiko Sauliaus Žuko pranešimas „Ko bijo Lietuvos žmonės?“ Beje, prelegentas papildė, pratęsė filosofo A. Mickūno išsakytas mintis. Pranešime, kalbėdamas apie nesutramdomus apipilešimus, plėšimus, žmogudystes, nusikalstamumą, S. Žukas įžūrėjo tendenciją laikraščiais mitologizuoti padėtį Lietuvoje. Žiniasklaida ne tik tirština spaldiną, bet ir netiesiogiai formuoja žmonių bejėgiškumo ir baimės pojūtį — kaip žmogus gali atsilaukti prieš tokį laikraščiuose plačiai aprašomą nusikalstamumą ir kraujo klanų statistiką. Baimė, nevilis reikišiai nepasitikėjimu policija ir teisėsaugos struktūromis. Ši negatyvi nuostata perkeliama ir į kitas gyvenimo sritis. Pasak S. Žuko, asmeninis saugumas arba baimė patiais įvairiausiais aspektais yra Lietuvos gyventojus valdanti ir kaustanti problema. Prie jų prelegentas pridūrė ir kitus Lietuvos gyventojų patiriamus sukrėtimus. Štai jie:

— Vienybė išnyko, idealai paminti.
— Klesti nusikalstamumas ir korupcija.
— Priedo — žiniasklaida dar

Santaros-Šviesos konferencijos dalyviai Anykščiuose. Nuotr. Algimanto Žižūno

gasdina žmones.

— Nesi saugus darbe arba apskritai neturi darbo.

— Valdžia lengva ranka tavimi manipuliuoja, vis labiau skurdindama.

— Bankai apgaudinėja.

— Visuomenė persiskirsto į neįprastas ir tau svetimas socialines grupes. Parodžius iniciatyvą, užsiėmus verslu (bizniu), valdžios akyse tampa potencialiausi nusikaltėliai.

— Turtingų skurdamas stiprina socialinę poliarizaciją, didina visuomenės įtampą.

„Ar visa tai neatrodo, kad argumentų dideliu optimizmui šiandienėje Lietuvoje nelengva rasti?“ — klausė S. Žukas. Jo nuomone, kaip atsvara lieka tik traptis, pasitikėjimu paremti žmonių tarpusavio ryšiai.

S. Žukas sakė, kad lietuviams, kaip katalikams, galbūt artimesnis būtų noras šias trapias struktūras apsaugoti ne vien savo pastangomis, bet ir kviečiantis Bažnyčią (ja pasitiki 62 nuosimčiai Lietuvos gyventojų) arba net prezidentą. Jei pasitikėjimas Bažnyčia remiasi labiau praeities kreditais, tai prezidento institucija labiau susijusi su žmonių viltimis. Tai ypač išryškėjo, prezidentu tapus Valdui Adamkui, sakė prelegentas. Tiesa, po Valdo Adamkaus išrinkimo ir iki jo inauguracijos išrinktas prezidentas žiniasklaidoje buvo tiesiog su žeme maišomas, abejojant jo kvalifikacijomis, nesitikt, kad jis gales tinkamai įsijungti į Lietuvos politinį gyvenimą. Taigi žiniasklaidos propagandinė kampanija buvo nukreipta prieš V. Adamkų, bet tuoj po inauguracijos, dar neatlikus kažkokių svarbesnių žingsnių, gyventojų pasitikėjimas juo buvo netikėtai aukštas ir palaipsniui kilo. Pirmiausia tai rodo, kad žiniasklaidos ir visuomenės nuomos gerokai skiriasi.

Moralė ir politika

„Pora erzinantų reiškinių Lietuvos vidaus ir užsienio politikoje“ — taip vadinosi Santaros-Šviesos senbuvio Zenono Rekašiaus pranešimas. Kalbėdamas apie moralės vietą politikoje, prelegentas nusišėbė Lietuvos žmonių neįtautrumu Kosovo albanų tragedijai. Ar jie nesusimąstė, ar atsakė į klausimą: o kas būtų buvę, jei NATO būtų nesiikišusi į šį reikalą, davę veiksmų laisvę Miloševićui?

Z. Rekašius priminė Santaros-Šviesos federacijos kūrėjų Vytauto Kavolio žodžius: sąžiningas, drąsus žmogus visada turi būti ne skriaudėjo, bet skriaudžiamojo pusėje.

Antrą erzinantį reiškinį pastebėjo Z. Rekašius — tai bandymas pagražinti praeitį — tiek ankstyvesnę, tiek naująją Lietuvos istoriją. Antai, visi tyrimų parametrais, buvo galima konstatuoti, jog ekonominė ir socialinė padėtis Lietuvoje pamažu gerėja, piliečių santaupos auga, didėja optimizmo dozė apibūdinant savo gyvenimo padėtį ir ateities perspektyvas. Visuomenė randa simbolinį sublimacijos objektą — naują ir naujovišką prezidentą, kuris iš karto emė demonstruoti kitokių elgsenų stilių. Kitaip tariant, V. Adamkus gavo ne tik pasitikėjimo kreditą, bet ir išreiškė padidėjusias galimybes bei viltingas perspektyvas.

Suprantama, sakė prelegentas, bet visų kitų išpareigojimų tapdamas dar ir visuomenės dinamizmo simboliu, V. Adamkus užsikrauna dar ir papildomą našą, tačiau pastarųjų mėnesių įvykiai rodo, kad jis tapo gana patenkinaamu simboliu. Tiesa, šiandien, visai realios ekonominės krizės akivaizdoje, aktualizojamas dar ir jo, kaip autoriteto ir eventualaus užtarojo bei gynėjo, vaidmuo.

Estas mokslininkas vertina konferenciją

Kiekvienoje Santaros-Šviesos konferencijoje dalyvauja jaunas, bet garsus mokslininkas estas Rein Raud. Jis profesoriauja ne tik Estijos, bet ir Švedijos, kitų kraštų universitetuose, moka bene 20 užsienio kalbų, tarp jų ir lietuvių. Kai Rein Raud paklauiamas, kaip būdamas labai užimtas mokslinė veikla ir pasikaitomis, jis randa laiko iš Talino ar Stokholmo kasmet at-

vykti į lietuviško sambūrio konferencijas, Rein Raud atsisakė, kad nei Estijoje, nei Švedijoje ar kitoje Europos valstybėje nėra tokių intelektualų sambūrių, kur būtų galima ir pačiam pasireikšti su naujais, nestandartiniais samprotavimais. Kas kita diskutuoti su Lietuvoje susibūrusiais, iš JAV atvykstančiais aukštos prabos santariečiais — intelektualais.

Šį kartą Rein Raud aktyviai dalyvavo Z. Rekašiaus pradėtame svarstyme apie praeities pagražinimą, istorijos tikrumą. Visus sudomino šio mokslininko pranešimas intriguojančiu pavadinimu — „Istorijos dramblys ir penki aklelieji“. Pasak Rytų pasakos, vienas aklelis apie dramblio išvaizdą sprendė iš jo apgrabaliotų kojų, kitas — iš straublio, trečias — vien tik iš ausų ir t.t. R. Raud nuomone, tikro, neiškreipto istorijos tarpinio, reiškinio ar įvykio, deja, nesugebą pateikti nemaža dalis istorikų ir politikų.

Čia vel galime grįžti prie Z. Rekašiaus pateiktų praeities gražinimo, iškraipymo pavyzdžių...

Ostrauskas, Landsbergis dar šis tas

Svarstymuose „Teatras ir kiti menai“ pranešime apie aktorius rolę Kosto Ostrausko pjesėse iškilus literatūros tyrinėtojas, kritikas Rimvydas Šilbajoris, be kita ko, pasakė, kad vienas iš svarbiausių Ostrausko dramų personažų yra pats autorius. Jis skiriasi nuo kartais dramose veikiančio Pasakotojo tuo, kad pastarasis veikalo nesukuria, o tik tarpininkauja tarp jo ir publikos; o Ostrauskas, kaip veikalo kūrėjas, pats lipa ant scenos jame dalyvauti arba tiesiogiai savo vardu, arba prisidengęs kitų savo paties personažų kaukėmis. Pasak R. Šilbajorio, jei nesukūsimėme tai pavadinti absurdu, galėsime įžvelgti tartum antrą veikalo matmenį, savyje talpinantį nelyg dvigubą jo tekstą, kurio viena pusė būtų mūsų įsivaizduojamas kaip autoriaus iš pradžių sukurtas tekstas, o antra — tekstas, kurio dalimi jis pats tapato, panašus į pirmąjį, bet ne visai.

Beje, R. Šilbajorio pranešimą paryškino, papildė vakar pievelėje tarp „Šilelio“ poilsio namų K. Ostrausko pjesės *Hamletas ir kiti* skaitymas, kurį atliko Kauno dramos teatro aktoriai.

Idomus buvo jauno lituanisto, magistratūros studijas apie lietuvių — egzodų rašytojų, modernistų kūrybą universitete baigusio Vaido Šeferio pranešimas apie pasaulio prasmingumą Algirdo Landsbergio dramose. Prelegentas pažymėjo, kad lietuvių kritika A. Landsbergi mini ne itin dažnai. Negali sakyti, kad šis rašytojas pamirštas, tačiau, perskačius jo kūrybą ir permetus akimis tai, ką kritika apie jį rašiusi, prelegentui norejosi pridurti dar šį bei tą.

— Budamas lituanistas, o ne teatrologas, esu iš anksto pasmerkta nuslysti į literatūrinę, tekstinę A. Landsbergio kūrybos interpretaciją, — tęsė V. Šeferis, — bet tai ir gerai.

(Nukelta į 4 psl.)

Poilsio namų „Šilelis“ pievelėje santariečiai klausosi K. Ostrausko pjesės *Hamletas ir kiti* skaitymo. Nuotr. Algimanto Žižūno

Santaros-Šviesos federacijos suvažiavime Anykščiuose. Iš kairės: Zenonas Rekašius, Kazys Almenas, Vitalija Bogutaitė, Mara Almenienė, Raimondas Mieželis. Nuotr. A. Žižūno

Vysk. Jurgis Matulaitis ir žydai

Genovaitė Gustaitė

Didelele J. Matulaitis istoriografijoje plačiau, išsamiau šia tema nekalbama, ji nenaugineta. Tuo tarpu svarbių, idomių duomenų jai nušviesti rasti nesunku, ypač J. Matulaitis rašytuose Vilniaus *Užrašuose*. Todel šį straipsnį galima laikyti pirmuoju bandymu atidžiau pažvelgti į J. Matulaitis santykį su žydais, pagrįsti jį duomenimis, paimtais ne tik iš mineto šaltinio, bet taip pat kitos literatūros.

Pirmojo nepriklausomos Lietuvos Vilniaus vyskupo Jurgio Matulaitis *Užrašuose* po pokalbio su lenkų generolu Eduardu Rydz-Smiglu (1919 m. balandžio 22 d.) įrašyti žodžiai: „Man buvo gaila žydų“ — parodo vieną pagrindinių būsimos veiklos akstinių.

Dėmesys žydams, jų galėsim, globa pastebima nuo pirmųjų vyskupo valdymo dienų, jaučiama per visus septynetą metų (1918-1925). Reikėtų nepamiršti, kad tuomet vyskupijos padėtis buvo labai sunki: tebeslėgė nepaėjusi po Pirmojo pasaulinio karo ekonomine suirutė, gyvenimo eiga trukdė nuolatinis valdžių keitimasis (per tą laikotarpį politinė valdžia kaitaliojosi bene aštuonis sykiais), didžiajai tautiniai nesutarimai.

J. Matulaitis paskelbimo palaimintuogo proga lenkų katalikų savaitraštyje *Lad* 1987 m. išspausdintame straipsnyje teigė: „Tokiaje sunkioje padėtyje vyskupas gynė kiekvieną nukriausintą, bet ypač žydus. Kaip minėta, vyskupo palankumas dėmesys žydams atskleidė labai greitai. Antai, rašomas apie Valstybės tarybos surengtus pietus 1918 m. gruodžio 8 d., po ingresso, sveikinimus. *Užrašuose* mąstoma: „Mano kalbos regimai patiko visiems, visi buvo patenkinti — ir žydai, ir baltgudžiai, ir lietuviai“. Žydai — pirmiausia, gal dėl jiems gresiusio didžiausio pavojaus?

Tuomet per pietus žydų bendruomenės vardu naujajai ganytoja sveikino advokatas S. Rozenbaumas (1859-1945 m.), pirmosios Lietuvos vyriausybės užsienio reikalų viceministras). Biblijos stiliumi, jos dvasia sveikintojas nušvietė labai opų Vilniuje tautinį, kalbių susiskaldymą, jo pavojus, nurodė būdą, kaip juos įveikti — „malda“. J. Matulaitis padėkos kalba po sveikinimų parodo glaudžią sąsają su sveikintoju. Skatinamas meile paremtą geros valios vasių deti į bandrą valstybės išdą. Apie save J. Matulaitis pasakė: „aš melstuos už visus tame skaitlūje ir žydus“. (S. Rozenbaum kalba *Lietuvos aidas* anuomet pavadino puikiausia iš visų sveikintojų kalbų).

Valdydamas vyskupiją, J. Matulaitis už žydus ne tik meldėsi. Ne sykį juos pagloboj, gelbėjo, net nepaisydamas pavojaus. Bene pirmas tokio pobūdžio įrašas datuotas 1919 m. vasario 18 d. Tuomet, kalbedamas su atėjusiu nepažįstamu P. Kairiu, kuriam parupė, kaip jis į žydus žiūri, atsakė: „ka galėdamas darau, kad žydų žudynių nebūtų, ir katalikai žmonės klausio, nors juos kareiviai armiečiai [raudonarmiečiai] ne kartą buvo telkę žydu mušti“.

Eiti prieš armiją — Raudonosios baltalėnkų — kurstomas žudynes iš tikrųjų reiškė eiti prieš karinę valdžią, kilti prieš jos valią ar galia, negana

to, suirutės, savivalės metu. Nesunku suprasti, koks pavojus lydėjo tokią veiklą, jos įkvepė. Apie tai duomenų nestingia. Antai 1919 m. gegužės 9 d. rašoma: „Lenkų kariuomenė žiūrinti į žydų tautą kaip į savo priešininkus, su kuriais kovoja. Mano įsikišimas esą būtų kaip ir įsikišimas į lenkų kariuomenės reikalus ir į kovą. Dabar pats mačiau, kad nebegaliu jokio rašto rašyti, nė balso pakelti; [...] būtų palaikytai tai kišimusi į kariuomenės dalykus“. Vis dėlto balsą kele, veikė ir tokioje padėtyje. Veikė, nes jam buvo gaila žmonių, daug, daug jų nekaltai kentejo. Jau ankstesnis, 1919 m. balandžio 23 d. įrašas parodo, kad pas vyskupą ieškoti pagalbos ejo rabinas J. Rubinšteinas ir daktaras C. Šabadas. Įrašas ne tik patvirtina veiklos nuoseklumą, bet parodo taip pat mokestimą bendrauti, psichologinį jautrumą, išjautimą. Kai abu atėję mėgino kalbėti lenkiškai, tačiau jiems tai nesišė. J. Matulaitis pasiūlė kalbėti rusiškai ar vokiškai, pridurdamas, kad jokios kalbos nelaikys neapykantą. Svečiai padėjęsint mielu noru griebėsi rusų kalbos, papasakojo apie lenkų legionierių žiaurumus: buvo suimta galybė žydų, daugelis sumušti, kankinti, krautuvės išplėtos, pinigai paimti, M. Biržiškos teigimu, 6 mln. rusų rb.; be to, per kelias balandžio dienas (19-23) lenkų kareiviai, vadovaujami Belinos, nužudė 54 Vilniaus žydus, tarp jų rašytoją Vaiterį. Rabinas su daktaru prašė gelbėti bent du žinomus veikėjus — poetą Leo Jofę ir literatą Samuelį Čarną (Nigerį, 1883-1955). *Užrašuose* vienintelis žodis: „Prieš žydus“. Kaip toliau matyti, pažado laikėsi labai tvirtai, dejo visas pastangas jį įgyvendinti. Apie du suimtusius tuoj pat kalbėjosi su generolu E. Rydz-Smiglo adjutantu, karininku K. Switalskiu, atėjusiu vyskupo pasveikinti, paklausti, ar priims generolą. J. Matulaitis progos nepalaido, savo vardu paprašė L. Jofę ir S. Čarną paleisti. Adjutantas pavarde užsirašė, pažadėjo. Maža to, vyskupas emėsi kitų žygių: pas suimtusius į stotį pasiuntė kunigą Juozą Kuktą, savo bičiulį, būsimąjį vyskupą, ir kunigą Vaitkevičių, savo kapelioną, kad ir ten juos užturtų. Neilgame generolo E. Rydz-Smiglo apsilankymo aprašyme beveik vien apie žydus, jų padėti ir tuos du, kuriuos buvo pažadėjęs gelbėti. Pirmoji įrašo eilutė: „[...] būdamas pas mane, generolas Smigly-Rydz pats ir neklausiamas pasakė, kad jau tuodu žydu esą paliuosuoti ir į namus atstatyti“. Taigi generolui buvo pranešta, jis žinojo apie prašymą, ir pasakojio ne neklausiamas. „Nudžiugau. Man gaila buvo žydų, nes mačiau, kaip juos muše ir kankino“. Prisimindamas prašymus, pakartojo: „Rabinui ir p. Šabadiui žadėjau, kad, kur galėdamas ir kiek galėdamas, žydus ginsiu ir užtarsiu, ir taip dariau“. Pažadas taip daryti nepakinta ir ateityje.

Kelioms dienoms tepraslinkus, balandžio 26 d., ateina tie patys, rabinas su daktaru. Paaiškėja, kad nei L. Jofes, nei Čarno legionieriai nepaleido, išvežė į Lydą, nors, kaip *Užrašuose* pasakytą: „generolas Smigly mane tikrino, kad jie esą paliuosuoti“. (Ką reiškė

Palaimintasis Jurgis Matulaitis

net rinktinės vado žodis?) Atėjusieji nupasakojo, kiek žydams tenka kentėti. Jų pasakojimą patvirtina paties vyskupo matytas vaizdas: „tikrai aš mačiau tą žydų minią [per langą], mačiau, kaip nuožmiai su jais' apsieita. Suėmę po gatvės varinėją, tąsą; į kalėjimus sugrūdė laiką; kitur ir sušaudė nekaltiausius. Kitiems žydams barzdas deginė, net ir Landvaravo [Lentvario] rabinui, 70 metų seneliui. Jis ranką dangstėsi, tai muše jam per ranką, net esanti ranka sutinus. Vel pažada ginti, užtarti, nuoširdžiai, kone vikiškai pakartojo: ir tikrai taip dariau“.

Apie tolesnes vyskupo pastangas gelbėti nepaleistus, išvežtus L. Jofę ir S. Čarną (Nigerį) *Užrašuose* nebekalbama. Suimtųjų likimą kiek nužadėjau“. Kaip toliau matyti, pažado laikėsi labai tvirtai, dejo visas pastangas jį įgyvendinti. Apie du suimtusius tuoj pat kalbėjosi su generolu E. Rydz-Smiglo adjutantu, karininku K. Switalskiu, atėjusiu vyskupo pasveikinti, paklausti, ar priims generolą. J. Matulaitis progos nepalaido, savo vardu paprašė L. Jofę ir S. Čarną paleisti. Adjutantas pavarde užsirašė, pažadėjo. Maža to, vyskupas emėsi kitų žygių: pas suimtusius į stotį pasiuntė kunigą Juozą Kuktą, savo bičiulį, būsimąjį vyskupą, ir kunigą Vaitkevičių, savo kapelioną, kad ir ten juos užturtų. Neilgame generolo E. Rydz-Smiglo apsilankymo aprašyme beveik vien apie žydus, jų padėti ir tuos du, kuriuos buvo pažadėjęs gelbėti. Pirmoji įrašo eilutė: „[...] būdamas pas mane, generolas Smigly-Rydz pats ir neklausiamas pasakė, kad jau tuodu žydu esą paliuosuoti ir į namus atstatyti“. Taigi generolui buvo pranešta, jis žinojo apie prašymą, ir pasakojio ne neklausiamas. „Nudžiugau. Man gaila buvo žydų, nes mačiau, kaip juos muše ir kankino“. Prisimindamas prašymus, pakartojo: „Rabinui ir p. Šabadiui žadėjau, kad, kur galėdamas ir kiek galėdamas, žydus ginsiu ir užtarsiu, ir taip dariau“. Pažadas taip daryti nepakinta ir ateityje.

Kaip minėta, paskutinį sykį *Užrašuose* tvirtas pažadas gelbėti („tikrai taip dariau“) įrašytas balandžio 26 d. Prieš

siminus ankstesnę J. Matulaitis veiklą, jo pastangas ištraukti L. Jofę ir S. Čarną (Nigerį) iš legionierių kalėjimo, atrodo, galima tvirtinti arba bent pamatuotai spėti, kad tikrasis gelbėtojas buvo jis, Vilniaus vyskupas.

Kokiomis sąlygomis teko laikytis savo žodžio. Pažado ginti žydus, be duomenų apie tuos dvių suimtųjų gelbėjimą, parodo *Užrašų* eilutės, skirtos buičiai, kasdienybei.

Išstūmę bolševikus iš Vilniaus, baltalėnkiai paėmė daug maisto, karį ketino išdalyti vilniečiams per sudarytą komitetą. Tačiau jam buvo iškelta sąlyga — žydai visiškai nieko neprivalo gauti; taip pat [...] kad ir jokiems pirmeiviams neįvykdomas netektų nieko. Maža to, išankstinėmis sąlygomis suvystyto komiteto sudarymą numatyta primesti vyskupui. Atėjusieji kalbėtis tuo reikalu dvarponiams J. Matulaitis atsakė: „negaliu tokiu komiteto apsiūmti steigti. [...] man, vyskupui, tai netinka“. Tolesnis (balandžio 24 d.) įrašas, be paaiškinimo, kodėl netinka, taip pat atskleidžia vieną esminių J. Matulaitis pažiūrų į ganytojišką veiklą, nepajudinamą socialinio humaniško nuostata: „kiekvienas alkanas ir badaujantis žmogus [nesvarbu, žydas, ne žydas], pasigailėjimo vertas ir reik jį gelbėti, nepaisant jo įsitikinimo ir tautybės“. Po poros savaitių, gegužės 9 d., įrašytas sakinytis parodo minėtos teorinės nuostatos įgyvendinimą buitėje: „pradėjo ame-

rikių siunčiamus miltus dalyti; jų gauna ir žydai“. Apie kokį nors tarpininkavimą, prašymą nenustumti žydų, čia ne žodelio, tačiau jei ne vyskupo įtaka, rūpinimasis, Abraomo padermei per dalybas veikiausiai nebūtų jų nubyreję. O kokios reikšmės anuomet galėjo turėti saują miltų, padeda suprasti pirmas ganytojiškas laiškas — *Apie žmogaus ir kataliko teises* — paskelbtas lietuvių ir lenkų kalbomis 1919 m. vasario 16 d., netrukus po bolševikų atėjimo į Vilnių.

Laiškas apskritai svarbus ne tik temos duomenimis, esantiems *Užrašuose*, papildyti, suprasti vyskupo ganytojišką veiklą, jo minėtai nuostatai — padėti visiems, vargo ištiktiems, nepaisant tikėjimo ir tautybės skirtumo, bet taip pat paties vyskupo padėčiai. Be to, reikėtų nepaleisti dar vienos aplinkybės: laiškas paskelbtas vos porai mėnesių tepraėjus po paskyrimo, 1919 m. vasario 16 d., tad jos esminės mintys turėjo būti susiklosčiusios anksčiau, prieš paskyrimą vyskupui.

Laiške skatinama atsižvelgti į einamosios valandos svarbumą, į kaskart sunkesnes gyvenimo sąlygas, į bausių pragyvenimo brangumą ir pagalbą vargingiausiems. Ir tokie vargingiausieji neskirstomi nei pagal tautybę, nei pagal tikėjimą. Anaiptol, aiškiai sakoma: „Visi piliečiai [...] atideję į šalį skirtumų (!), testuoja į bendrą darbą visų labai ir gerovei, o ypač tepaskubai ir pagalba paskubėti į siems, kuriems kaskart beartėdama gresia mirtis badu“. Taigi svarbiausia — padėti artimui, o ne aiškintis jo tautybę ar tikėjimą.

Be sunkios ekonominės padėties, slėgusios visus, J. Matulaitis puikiai matė gyvenantį virš žydų dar ir socialinės įtampos pavojų. Nors laiške žydai tiesiogiai nepaminimi, bet vilniečiai katalikai skatinami, prašomi ir kviečiami nepasiduoti bolševikų kariuomenės kurstytiems, saugotis, vengti skleidžiamų žmonių papiktinimų ir klaidų, nesiliauti visiems gera daryti. Visi lenkiami prie taikos ir ramybės, lenkiami nepamiršti, kad krikščionys dažnai turėdavo lieti savo kraują, bet niekados nėra pralieję svetimojo.

Ką davė laiškas — drąsus, sykiu apdairus, protingas ir jautrus žingsnis? Kokie buvo jo padariniai, parodo minėti vasario 18-osios ir gegužės 9-osios įrašai, kuriuose kalbama vien apie žydų gelbėjimą. Įrašų palyginimas su laiško mintimis leidžia susidaryti

platesnį tikrosios — grėsmingos — padėties vaizdą, kartu gelbėjimo mastą, taip pat suprasti paties gelbėtojo didumą.

Vasario 18 d. įrašė (darytame vos po dviejų dienų nuo laiško parašymo) teigiama: „[...] ką galėdamas darau, kad žydų žudynių nebūtų, ir katalikai žmonės klausio, nors juos kareiviai armiečiai ne kartą buvo telkę žydu mušti“. O gegužės 9-osios įrašas, darytas jau beveik po trijų mėnesių, trumpesnis, glaustesnis, bet taip pat dalykiškas: „Dar bolševikams besant, aš su kunigais buvome sulaukę žydų žudynes“.

Pirmojo socialinė atrama platesnė, ten minimi katalikai, atskleidžiama žmonių įnirtimo priežastis — kurstymas, nurodomi kurstytojai — armiečiai (raudonarmiečiai), be to, pasakoma, kad kurstytojai katalikus į tokią veiklą — žydų mušti — ne kartą buvo telkę. Antrasis įrašas darytas valdžiai pasikeitus, kai vietoj raudonarmiečių buvo atėję baltalėnkiai; įrašo socialinė atrama čia susiaurėja, neminimi katalikai, tik „aš su kunigais“. Betgi šių kelių žodžių reikšmė tiesiog istorinė! Be to, „aš“ nebūtų buvęs nei kunigų, nei katalikų veiklos, ir įvykiai nesulaikymai būtų slydę į žudynes, kurstomas tiek raudonųjų, tiek baltųjų. Taip pat labai galima daiktas, jog kaip tik pirmas ganytojiškas laiškas, skaitytas sekmdienį (vasario 16 d.) visose Vilniaus bažnyčiose vietos kalbomis, bus patraukęs žydų dėmesį, padrąsinęs belstis į vyskupo duris. Turėdamas omenyje vyskupo veiklą, laiško reikšmę anuometinėje padėtyje, minėtas lenkų katalikų savaitraštyje *Lad* pripažino: „Tik valdžios pasikeitimas apsaugojo tuomet vyskupą Matulaitį nuo represijų“.

Daugiau duomenų šia tema J. Matulaitis *Užrašuose* lyg nematyti. (*Užrašai* baigti 1925 m. Romoje, į kurį jis išvyko jau išsivadavęs iš Vilniaus vyskupo sosto; atsisakyti vyskupo pareigų pavyko po antro prašymo.) Koks būdingas J. Matulaitis paskutinis knygos sakinytis: „daugiau melstis už tuos, nuo kurių ką nors blogo būvau patyręs“. Taigi melstis — toji pati nuosekli mintis, pasakyta prieš septynetą metų per pietus po sveikinimų, neatskiriama nuo pasirinkto šūkio: „Nugalėk blogi gerumu“.

Idomu, kad vėliau, mūsų amžiaus viduryje, labai artima, galima sakyti, tą patį šūkį paskelbė beveik J. Matulaitis amžininkas, žydų filosofas Martinus Buberis (1878-1965). Ieškodamas žydų suartėjimo su krikščionių tikėjimu, būdamas jam labai palankus, jis sustojo prie tradicinio hasidizmo šūkio: „Melakis už priešus, kad lietuviai iška knyga suras čia savo skaitytoja, kad Lietuvos kultūra nuo šiol sistemingai bus pristatoma šios šalies visuomenei.“

Per Lietuvos stendo pristatymą iškilmes rašytojui Grigorijui Kanovičiui buvo įteiktas Lietuvos kultūros ministro Arūno Bekšto sveikinimas 70-mečio proga. Ypatingai mūsų stendu, sakė Jolanta Zabarskaitė, domėjosi žydų iš Lietuvos ir Rusijos bendruomenė. Žmonės pagelavo nusipirkti lietuvių kalbos žodynų, žemėlapių, leidinių apie Lietuvą, taip pat knygytą Lietuvos žydų tematika. Didžiausio pasisekimo susilaukė M. K. Čiurlionio albumas: kas antras lankytojas, sustojęs prie Lietuvos stendo, norėjo pirkti šį leidinį.

(Elita)

religiniais klausimais kitaip galvoja ir elgiasi [...], nes toks Naujojo Testamento prėša: „Mylėkite savo priešus, darykite gera tiems, kurie jūsų nekencia ir melskitės už persekiojančius ir šmeiziančius jus (Mt 5, 43-44).“

J. Matulaitis ganytojiškoje veikloje netruksta pavyzdžių, parodančių teorinį didžiojo artimo meilės įstatymo, aukščiausios moralinės vertybės skelbimą, bet taip pat netrūksta pavyzdžių apie jų įgyvendinimą kasdienybėje, buitėje, apglėbiant visus skurstančiuosius, vargantčiuosius, nepaisant jų tautybės ar tikėjimo. Tai ir leidžia laikyti jį vienu iš Vatikano II Susirinkimo iškeltų užduočių pirmakų.

Senioje Vilniaus vyskupijos istorijoje, trukusioje šimtmečius, septyneri J. Matulaitis valdymo metai tėra puslapėlis, bet puslapėlis įrašytas vadovaujantis pasirinktu šv. Pauliaus šūkiu: „Nugalėk blogi gerumu“, neįmanomu įgyvendinti bei meilės žmogui — kiekvienam.

Žydai vyskupo Matulaitis nepamiršo. Po jo mirties (1927 m. sausio 27 d.) apie jį plačiai pranešė jų spauda. *Die idische Stime* apie laidotuves rašė ne viename numeryje. Paskutiniam, plačiai apžvelgus arkivyskupo gyvenimą, pabrėžta, kad jis buvo „neabejotinai išskirtinė asmenybė“. Straipsnio pabaigoje rašoma: „Laidotuvių apeigas atlieka tie, kurie buvo jam artimi, bet keltę gerų žodžių prie jo karsto norime pasakyti taip pat mes: kad katalikų dvasininkija daugiau iš to žmogaus mokytųsi ir eitų jo pėdomis.“

IZRAELIS — NAUJA ERDVĖ LIETUVIŠKOMS KNYGOMS

Apie šimtą užsakykų paršėvė iš Izraelio „Lietuviškų knygų“ direktorė Jolanta Zabarskaitė. Jos vadovaujama įstaiga kartu su Kultūros ministerija atstovavo Lietuvos leidėjams tarptautinėje Jeruzalės knygų mugėje, vykusiame birželio pabaigoje. Nors šios mugės istorija jau baigia antą dešimtmetį, Lietuva joje dalyvavo pirmą kartą.

Lietuvos stende, pasak Jolantos Zabarskaitės, buvo eksponuojamos mūsų leidėjų knygos bei leidėjų katalogai, Lietuvos žydų bendruomenės ir Lietuvos žydų muziejaus leidiniai, taip pat informacinė literatūra. Kaip suvenyras parodos svečiams buvo dovanojami knygų žymekliai — tautinės juostelės su užrašais „Vilnius“ ir „Lietuva“.

Pristatydamas Lietuvos stendą, Izraelyje gyvenantis rašytojas Ichokas Geras pabrėžė šio įvykio svarbą lietuvių ir žydų santykiams, išreiškė viltį, kad lietuviška knyga suras čia savo skaitytoja, kad Lietuvos kultūra nuo šiol sistemingai bus pristatoma šios šalies visuomenei.

Per Lietuvos stendo pristatymą iškilmes rašytojui Grigorijui Kanovičiui buvo įteiktas Lietuvos kultūros ministro Arūno Bekšto sveikinimas 70-mečio proga.

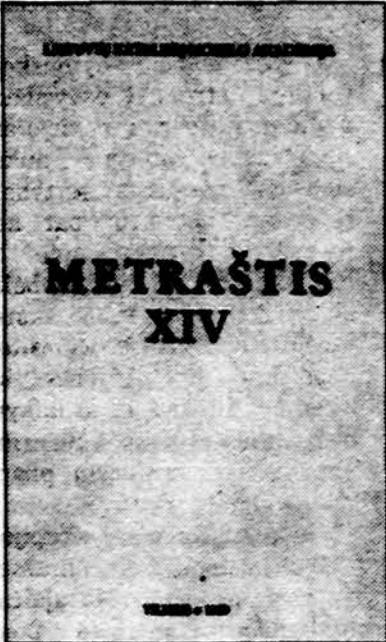
Ypatingai mūsų stendu, sakė Jolanta Zabarskaitė, domėjosi žydų iš Lietuvos ir Rusijos bendruomenė. Žmonės pagelavo nusipirkti lietuvių kalbos žodynų, žemėlapių, leidinių apie Lietuvą, taip pat knygytą Lietuvos žydų tematika. Didžiausio pasisekimo susilaukė M. K. Čiurlionio albumas: kas antras lankytojas, sustojęs prie Lietuvos stendo, norėjo pirkti šį leidinį.

Vilniaus arkikatedra

Leidiniai

ATVIRAS ŽVILGSNIS Į OPIĄ TEMA

Lietuvių katalikų mokslo akademija. *Metraščių XIV*. Vilnius, 1999.

Šio stambaus, 622 puslapių, didelio formato veikalas redaktoriai tarybai pirmininkavo vysk. Jonas Boruta; nariai: dr. Antanė Kučinskaitė, Vacys Milius ir prof. Antanas Tyla. Redakciniai komitetai pirmininkavo prof. Vacys Milius; nariai: Algimantas Katilius, dr. Antanė Kučinskaitė, dr. Elena Neniškytė.

Keturioliktoji *Metraščių* tome daugiausia spausdinama medžiaga iš Lietuvos katalikų mokslo akademijos mokslinės konferencijos, suruoštos Vilniuje 1998 m. spalio 8-9 d. Konferencijos tema: „Katalikų Bažnyčia ir lietuvių tautos kultūra“. Pranešimus konferencijoje skaitė vietiniai mokslininkai, bet taip pat svečiai iš užsienio, tačiau *Metraštyje* išspausdinti ir keli, šia tema anksčiau parašyti, LKMA narių straipsniai: kun. Vytauto Bagdanavičiaus, MIC („Lietuvos tautos kultūra“), prel. Juozo Prunskio („Lietuvos tautos kultūra“), prel. Juozo Prunskio („Lietuvos tautos kultūra“) bei vysk. Vincento Brizio („Lietuvos tautos kultūra“). Be šių, *Metraštyje* pa-

teikiami 24 straipsniai, apimantys ne tik įvairius lietuvių tautos kultūros aspektus (daugiausia susietus su Katalikų Bažnyčia), bet yra pasiskaidę į kitas temas, pvz., dr. Mindaugo Bloznelio straipsnis apie dr. Adolfą Damušį, Egidijaus Jaseliūno Lietuvos katalikų Bažnyčios kronikos leidybos istorijos apžvalgą, jos reikšmę, prof. Vandos Aramavičiūtės apie dvasinio ugdymo Lietuvoje kryptis bei problemas ir daug kitų.

Metraščių išsamų įvadą pateikia dr. vysk. Jonas Boruta, SJ (beje, visi straipsniai turi trumpą santrauką anglų kalba), o užsklandai išspausdinta asmenvardžių rodyklė. Knygoje taip pat yra skyrius „Konferencijos. Renginiai“, prisimenami pastaruoju metu mirę LKMA nariai (Jonas Pankauskas, Povilas Reklaitis, SJ; beje, visi straipsniai turi trumpą santrauką anglų kalba), o užsklandai išspausdinta asmenvardžių rodyklė. Knygoje taip pat yra skyrius „Konferencijos. Renginiai“, prisimenami pastaruoju metu mirę LKMA nariai (Jonas Pankauskas, Povilas Reklaitis, SJ; beje, visi straipsniai turi trumpą santrauką anglų kalba), o užsklandai išspausdinta asmenvardžių rodyklė.

LKMA narės Genovaitės Gustaitės straipsnį „Vysk. Jurgis Matulaitis ir žydai Vilniaus vyskupijoje 1918-1925 m.“ pateikiame šioje šeštadienio priedo laidoje — tai vienas šviesiausių pavyzdžių, kaip Katalikų Bažnyčios dvasininkija sprendė santykius tarp įvairių bendruomenių, ne tik Vilniaus vyskupijoje, kurios galva tuo metu buvo arkivysk. J. Matulaitis, bet apskritai Lietuvoje, jeigu toji dvasininkija tikrai vadovavosi Kristaus mokslu, skelbiančiu meilę ir tolerantiškumą visai žmonijai.

OBELIŲ 480 METŲ JUBILIEJUS

Serija: *Lietuvos valstai*. OBELIAI, Kriaunos. Redakcinės komisijos pirmininkas Venetas Maciekus. Knyga išleista Rokiškio rajono savivaldybės užsakymu. Leidykla „Versmė“, Vilnius, 1998. 864 puslapiai, kietais viršeliais. Kaina nepatvirtinta.

Knygos pavadinime „Obeliai“ yra didžiosiomis raidėmis, o „Kriaunos“, išskyrus pačią pirmąją, mažosiomis. Gal tai reikštų, kad Obeliai griežti ar griežti „pirmuoju smuiku“. Knyga skiriama Lietuvos tūkstantmečiui, 1009-2009, ir Obelių 480 metų jubiliejui, 1519-1999. Leidinio metrikroje pažymėta, kad knyga yra Lietuvos Tūkstantmečio minėjimo komisijos prie Lietuvos Respublikos prezidento kanceliarijos remiamas leidinys. Ši monografija yra trečioji (po *Žagarių* ir *Platių*) „Versmės“ leidyklos Lietuvos valstijų serijos knyga.

Pratarmėje rašoma, kad Vilniaus universiteto kraštotyros rinku ramuva (VUKR) Obelių ir Kriaunos apylinkės tyrinėjo prieš aštuoniolika metų — 1980 m. rugpjūtio mėn. pirmąsias tris savaites. Tai buvo vienuoliktoji šio kraštotyros rinku telkinio ekspedicijos, viena didžiausių dalyvių skaičiumi. Joje dalyvavo 138 kraštotyrininkai. Jie dirbo, susiskirstę į penkis darbo grupes: etnografinę, tautosakininkų, kalbininkų, istorikų ir so-

ciologų. Obelių ekspedicijos dalyviai surinko ir Lietuvos nacionaliniam muziejui padovanavo 77, o Liaudies buities muziejui — net per 1,500 eksponatų. Vilniaus universiteto Mokslinei bibliotekai, buvo perduota 290 senų dokumentų ir nuotraukų.

„VUKR organizuojamų ekspedicijų tikslas buvo kaupti lietuvių etninės kultūros faktus ir, juos papildžius archyvine medžiaga, rengti ir leisti tyrinėtų vietovių monografijas. Obelių monografija buvo pradėta rengti dar sovietmečiu, bet dėl ideologinių suvaržymų knygos išleisti nepavyko“ (psl. 12).

Monografijoje plačiausiai aprašyta tradicinė lietuvių kultūra ir senoji šio krašto

praeitis. „Dabartinės kartos uždavinys yra sukaupti kuo daugiau faktų apie tautos genocido aukas ir genocido vykdytojus ypač pirmaisiais pokario metais, nes iki 1945 birželio 1 d. vietiniai naikintojų būriai (stribai) ir kareiviai turėjo teisę šaudyti jiems nepatikusius žmones be jokio teismo“ (psl. 13).

Ekspedicijos dalyviai prieš aštuoniolika metų apvaikščiojo visus dabartinių Obelių ir Kriaunų seniūnijų kaimus, apsilankė daugelyje šeimų, prakalbino kiekvieną sutiktą vyresnio amžiaus žmogų. Dabar daug tų raštų lobių sutelkta į šią išpūdingą monografiją.

Knyga suskirstyta į septynis įvairaus ilgumo skyrius. „Gamtos“ skyriuje, vos 11 puslapių ilgumo, aprašoma klimatas, žemė, augmenija. „Praeities“ užima 258 puslapius. Čia randame įdomios informacijos apie apylinkės senovę, senąsias šventvietes, istorines kavas, švietimo ir kultūrinę gyvenimą, nepriklausomybės metus, Aukštaitijos partizanų, tradicines žirgų lenktynes ant Sartų ežero ir t.t. Ypatį įdomus prisiminimų žiupsnelis apie prof. Mykolą Remerį (Bostoniškieji Lietuvių enciklopedijoje rašoma Romeris, su dviem taškeliais ant raidės „o“). Prisiminimus paskakojo Viktorė Sadauskienė, nuo 1939 m. dirbusi Remerio vaikų aukle, Jadvyga Remerienė-Cepaitė, prof. Remerio žmona, Ona Kulienė, tarnavusi pas Romerį kumetė, ir Izidorius Kulys, tarnavęs pas Remerį kumetui.

„Sociologinis etudžas“, apimantis 18 puslapių, duoda tyrimų, susijusių su kasdieniniais gyventojų rūpesčiais, rezultatus. Pastebima, kad nei aplausa, nei medžiagos apdorojimas nebuvo politiškai ar ideologiškai angažuoti. Todėl manoma, kad anonimines apklausas duomenys yra pakankamai objektyvūs ir atspindi tirotų laikotarpio kaimo žmonių gyvenimą. Ilgiausias skyrius, net 308 puslapių, tenka „Tradicinei kultūrai“. Čia aprašomi sejos, derliaus nuėmimo papročiai, talkos, gyvulių, žvejyba, bitininkai. Duodama autentiškos informacijos apie baldus, audinius, nėrinus. Rašoma apie atlaidus, Joninių papročius, krikštynas, vestuves, laidotuves. Vietos paskirta ir rusų sentikių papročiams, liaudies medicinai, liaudies etiketui ir t.t.

„Kalbos turtai“ žvelgia į Obelių, Kriaunų ir Panemunėlio šnektas, vietovardžius ir pavardes. „Tautosakos“ skyriuje aprašomi Obelių krašto muzikantai, senosios krašto dainos... „Tautosakos tekstai“, užimantys 164 puslapius, spausdina dainuojamąją, pasakojamąją, smulkiąją tautosaką, ratelius, žaidimus ir instrumentinę muziką. Dainuojamoji tautosaka ir instrumentinė muzika yra su gaidomis.

Jau minėtame „Praeities“ skyriuje Klaudijus Driskius rašo apie jo pergyvenimus „iš nesenos praeities“. Aprašoma vasaros saulėgrįža, ilgiausia diena ir trumpiausia naktis. Tos dienos vakaro svarbiausia prasmė buvo uždegti ugnį — laužą arba ratų stebulę. „Ugnį kuria kaimai ir sodybos. Žmonės lipa į aukščiausius apylinkių kalnus, eina į gražiausias vietas... Tiesiog taip buvo nuo senų senovės, taip elgsi tėvai ir senoliai. Ugnis buvo tarsi ženklas. Ženklas kasko sulaukus, ženklas tarp kasko besibaigiančio ir kasko prasidedančio, ženklas tarp šviesos ir tamsos“ (psl. 259). Laužų deginimo Joninių naktį

tradicija Kriaunų apylinkėje

LIETUVOS NAIKINIMAS IR TAUTOS KOVA 1940-1998 METAIS

Tokiu pavadinimu išleista enciklopedinio pobūdžio knyga, kurioje apibūtinami naujausios Lietuvos istorijos bruožai. Išleista 1999 gegužę, leidykloje „Vaga“, 2,000 egz. tiražu. Knygos apimtis — 701 psl.

Knygoje įvardijami, sisteminti, atskleidžiami Lietuvos tautos kovos ir dvasinio genocido reiškiniai, tautos kova su tais reiškiniais, parodoma to įtaka mūsų dabartiai bei atečiai. Prisimenama ir chronologiškai peržvelgiama, kas, kodėl, kaip per tuos 50 su kaupu metų Lietuvoje buvo daroma, vyko, reikėsi, kokiais būdais buvo suskaldyta tauta: laisvės kovotojai, išeivija arba Vakarų tremtiniai, Gulago kaliniai, Sibiro tremtiniai ir nesitaikiusieji su okupacija Lietuvoje piliečiai; susitaikėliai; tautazudžiai ir kolaborantai. Atskleidžiama, kaip skirtingai suskaldytos tautos dalys suvokia tėvynės laisvę ir pačią tėvynę. Maskvos kolaborantams ir prisitaikėliams Lietuva buvo geografinė vieta, kurioje jie „statė socializmą“, tėvynė buvo laikoma okupuota SSRS, o Lietuva — tikrai teviška, ir jos istorija jiems „prasidėjo“ nuo 1917 ir 1940 „socialistinės revoliucijos“ metų. Jie gyveno melu ir taip auklėjo savo palikuonis. Toji tautos dalis ir nepriklausomoje Lietuvoje paprastai paiso tik savo interesų, bet ne idealo, dėl kurio kovojo, visą amžių kentę, buvo diskriminuojama didžioji ir sąmoningiausia tautos dalis, gyvenusi Tėvynės istoriniame dėmenyje, nes geografinę Tėvynę buvo okupavę komunistai ir Rusija.

Idealistų pastangomis buvo atkurta nepriklausomybė. Tačiau valstybė ir žiauriai sutrikdyta tauta vangiai atsigauna dėl to, kad vis dar nepažįsta ir nesistengia įvertinti savo atminties. O atitrukęs nuo savo praeities žmogus nebepajėgia kurti ateities, nes neturi šiai kurybai medžiagos: iš dabarties akimirksnių nesudėliosi jokios prasmingos ateities. Taip rašė žymusis filosofas Antanas Macieka. Šia knyga siekiama tokio pažinimo, kad Lietuva, suskaldyta į istorinę ir geo-

ilikusią iki šių dienų. „Vyriausio šio krašto senoliai dar prisimena Joninių šventes ant Velikųškių piliakalnio — salos Bradesių kaime, šventes, kurias apie 1930-1935 m. rengdavo Romovus religijos kūrėjas Domas Sidlauskas-Visuomis“ (psl. 259). Apie 1975 m., uždraudus ant piliakalnio dešintį laužą („respublikinės reikšmės archeologijos paminklas“), žmonės vis tiek būdavosi ir švėdavosi. Pradėta tai vadinti Joninių-Rasos švente. Vaizdžiai aprašoma 1982 metų Rasos šventė ir Lietuvos komunistų partijos Rokiškio rajono vadovų bei jų svečių iš Vilniaus reakcija. „Dabar matyti, kad tai buvo dvasinė rezistencija, kultūrinio Lietuvos Sąjūdžio dalis, kuri vedė į 1988 metais prasidėjusį visuotinį Lietuvos Atgimimo Sąjūdį, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą“ (psl. 269).

Leidinyje gausu įdomių nuotraukų. Jo pabaigoje du Kriaunų ir Obelių valstijų kaimų žemėlapių. Šios vietovės yra Siaurės Rytų Lietuvoje, netoli Lietuvos — Latvijos sienos. Artimiausias didesnis miestas — Rokiškis.

Romualdas Kriauciūnas

grafinę, taptų visiems vienodai brangi, taptų nedaloma ir vienintele mūsų tėvyne.

Knygoje apžvelgiamas Lietuvos okupavimas ir aneksavimas, komunistinio genocido pradžia ir 1941-ųjų Tautos sukilimas, hitlerinė okupacija ir lietuvių kova dėl laisvės su naciais ir sovietais (taip pat ir su lenkų Armija Krajova). Analizuojami ir atskleidžiami reiškiniai, Lietuvai atsidūrus blogio imperijoje antrą kartą ir ilgam. Tai masinis (karinis) lietuvių naikinimas ir asmenybių laužymas suėmimu, tardymais kankinant ir psichologiškai veikiant išduoti savo tapatybę. Tai gyvenimo pamatų sugriovimas — ūkininkų luomo sunaikinimas ir jų suvaymas į kolchozus. Tai Gulago ir tremties sistemų aprašymas, jų naikinamojo poveikio atskleidimas, tautazudžių bei jų kolaborantų veikla. Pateikiami du — Gulago, tremties ir genocido sąvokų žodynėliai.

Visapusiškai aprašomas tragiškasis tautos karas dėl laisvės 1944-1953 metais, pateikiama jo kronika, partizanų organizacinių struktūrų kalendorinė suvestinė įdėtiname lape.

Pirmą kartą plačiau aptariamas dvasinis genocidas ne tik religijoje, bet ir moksle, informacijoje, kūryboje, žmogaus teise. Aprašoma dvasinė kova dėl teisių, laisvės ir nepriklausomybės. Organiškai ir tautos kovą įterpta Vakarų tremtinių kova dėl Lietuvos ir dėl lietuvių. Ji daugiausia atskleidžiama per Pasaulio LB ir kraštų LB veiklą. Stipriausią politinę reikšmę turėjusios, gausiausios JAV Lietuvių Bendruomenės veikla išsamiai aprašė Algimantas S. Gecys. Jo studijoje išvardijami svarbiausi JAV LB vadovų ir tautiečių žygiai pas aukščiausius JAV pareigūnus įvairiomis progomis ir iniciatyvomis priminti sovietinį Lietuvos genocidą ir JAV įsipareigojimą nepripažinti Lietuvos inkorporavimo į SSRS, sėkmingi veiksmai išgarsinti kiekvieną disidentą (R. Kalantos, S. Kudirkos, V. Šakalio) protestą, viešuosius organizuotus protestus. Nors ir per geležinę uždangą, nors ir labai trukdomas, bet buvo palaikomas abipusis ryšys per užsienio radijo laidas Lietuvai.

Knygoje Jonas Kavaliūnas plačiai atskleidžia liuanistinio švietimo mastą ir reikšmę išeivijoje. Išeivijos kūrėjai nors ir daug sunkesnėmis sąlygomis negu „tarybų“ Lietuvos išlaikomas elitas padarė reikšmingesnių tautai darbų, parašė gilesnių ir, svarbiausia, teisingų kūrinių. Uždraustieji Lietuvoje J. Aistis, B. Brazdžionis, K. Bradūnas, J. Girmius, Z. Ivinskis, A. Ma-

ceina, A. Šapoka ir daugelis šviesiausių mūsų tautos kūrėjų skleidžiamos idėjos anksčiau ar vėliau pasiekė Lietuvoje gyvenančių tautiečių protus ir širdis.

Iš atgijusio abipusio pažinimo gimsta bendresni, gilesni kūrybiniai sumanymai ir darbai. Vienas iš tokių yra ir šis pristatomas darbas. Ypač vertingai svarbu lietuviams Lietuvoje susipažinti su lietuvių katalikų Mokslo Akademijos spaudiniais ir precedento neturintia Lietuvos enciklopedija, iš kurios atgimstantis Lietuvos jaunimas šiandieną noriai semiasi istorinės tiesos.

Knygoje Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940-1998 metais dar apžvelgiami fiziniai ir dvasiniai genocido padariniai, atskleidžiamos Atgimimo šaknys, Sąjūdžio chronologija, valstybės ir krašto apsaugos kūrimosi pirmosios fazės, Atgimimo sunkumai, išplaukiantys iš dvasinių lietuvių visuomenės pokyčių. Knyga užbaigiama 1998-ųjų metų prezidento rinkimais. Iškeliama būtinas reikalas atskleisti komunistinį genocidą ne šiaip sau, bet tarptautiniu mastu surengiant apkalto procesą Niurnbergo 2, kuris galėtų įvykti Vilniuje, nes Lietuva buvo ir yra kovos su komunizmu pirmėivė.

Šioje knygoje bendradarbiau daugiau kaip 200 asmenų. Už tai, kad jų visų įnašas būtų galima suderinti, reikšinius susisteminti, knygą parengti ir ją išleisti, autorius ir sudarytojas nuoširdžiai dėkoja už paramą Lietuvos fondui, Kanados Lietuvių fondui, aukotojoms Primai Vaskelienei, Anei Lukoševičiūtei (JAV) bei visiems bendradarbiams ir pagalbininkams.

Izidorius Ignatavičius

KNYGA APIE LIETUVĄ — ANGLŲ KALBA

Draugo šeštadieniniame priede, gegužės 15 d. laidoje, buvo rašyta, kad *Baltų lankų* leidykla išleido Sauliaus Zuko parengtą, gausiai iliustruotą knygą *Lietuva: praeitis, kultūra, dabartis*. Tai svarstymai, apmąstymai apie lietuvių tautos praeitį ir dabartį, jos kul-

tūrą. Placiai rašoma apie JAV, kitose šalyse atsidūrusią išeiviją, jos istoriją. Knyga skirta Lietuvos valstybės tūkstantmečiui.

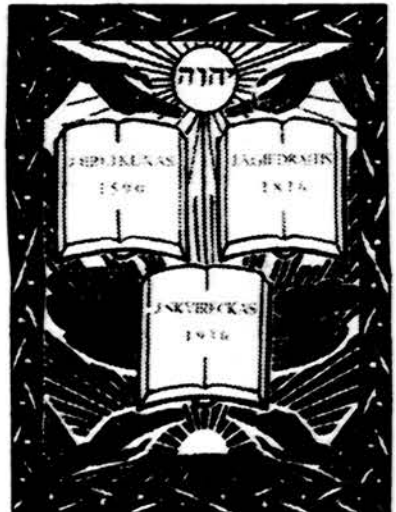
Neseniai ta pati *Baltų lankų* leidykla išleido knygą *Lithuania. Past, Culture, Present* išleido anglų kalba. Leidykloje surengtos šios knygos sutiktuose leidejai sake, kad vertinant anglų kalbą, knyga buvo kiek pataisyta, pritaikyta Vakarų skaitytojams.

Leidejai taip pat sake, kad ši knyga bus ypač naudinga ir įdomi išeivijos jaunumenei, geriau skaitančiai anglų kalbą. Jaunoji išeivijos karta iš knygos gaus daug žinių iš Lietuvos istorijos, susipažins su tautos tradicijomis, kultūra, dabartimi, su priežastimis, dėl kurių dalis lietuvių turejo pasitraukti iš tėvynės, tapti išeiviais.

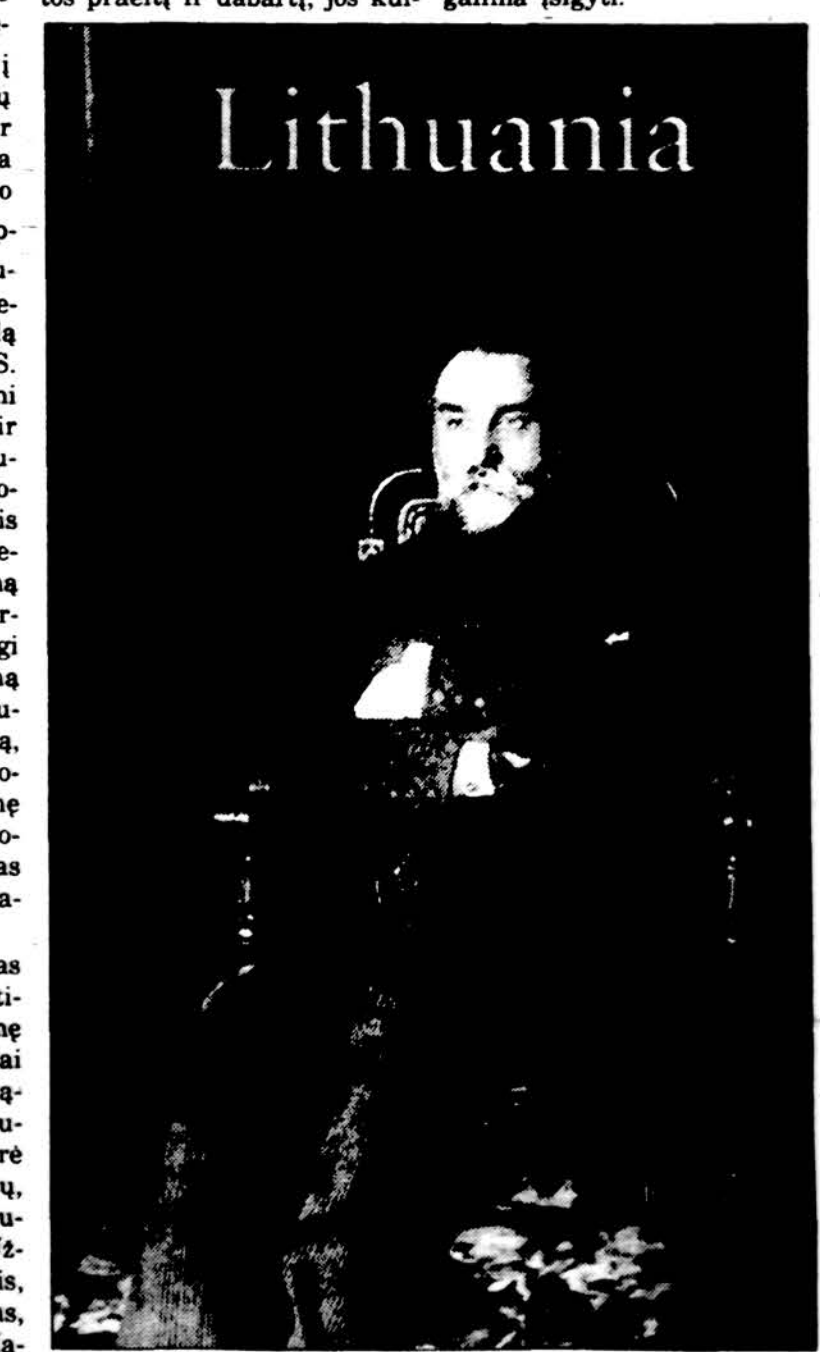
Norintys įsigyti knygą turi kreiptis (laišku, faksu ir telefonu) į leidyklą. Ji pasakys, ką reikia daryti, kad į namus atsiųstų šį leidinį. Knygos kaina su persiuntimu — 40 JAV dolerių. Leidyklos adresas: Baltos lankos, Mesinių g. 4, 2001 Vilnius, Lietuva. Tel. (370-2) 22-01-26, fax (370-2) 22-01-52.

Algimantas A. Naujokaitis

ATĖJO NAUJA ŠV. RAŠTO SIUNTA

Siemet išleista *Šv. Rašto* knyga susilaukė nepaprasto pasisekimo ir *Draugo* knygyne buvo labai greitai išpirkta. Daug jos norinčių nekantriai laukė, kol gausime naują siuntą. Su malonumu pranešame, kad *Šv. Raštą* jau vėl galima įsigyti.

Vladas Šlaitas (1920-1995)

Vladas Šlaitas — vienas poetas. Jis eilavo apie meilę, religiją, gamtą, gimtąją žemę, pasiliekdamas kuklus ir neieškodamas pripažinimo. Poetas liepsnojo *Aguonų gaisru*, sėdėjo *Ant saulegraužos vamzdžio*, siurbėjo *Rudenio vyną*, liūdo *Be gimtojo medžio*, trokšdamas *Sirdies paguodai* laimes trupinių. *Zmogishiosios psalmės* jis prašė Dievo tik išvermes nepaklysti „tarp abejonių ir nevilties / tarp skausmo ir ašarų“.

V. Šlaitas ir mirė vienišas, toli nuo pamiltosios gimtinės išsijęs palaiškai. Prieš kiek laiko poeto kraštietės pradėjo rūpintis tų palaikymu ir tėvyne ir perlaidojimu šalia motinos Žemaitkiemio kapinėse. Neatrodė, kad šis reikšmingas artimo meilės darbas iki šiol toli pažengęs (o didžiausia kliūtis — lešų trūkumas). Tikiame, kad netrukus bus pasiektas tikslas.

VLADAS ŠLAITAS

NELAIMINGASIS

Sielą,
kurį buvau sau pasiskyręs,
manęs nemylė:
ji pažūrėjo į mane tokiom akim,
kokiom numirėliai apžiūri medaljoną
ant savo kaklo.
Is po nakties
visus namus radau pasikabinusius geltoną iškabą:
Nemyli,
kad šitą vieną nelaimingą žodį
visur matyčiau.

Aš,
kurs labiau nei kuris kitas mirtingasis ieškau meilės,
esu nemylimas,
aš, kurs vaikystėje
buvau apdovanotas vyšnių lūpomis,
esu nemylimas,
galbūt dėl to, kad per anksti tos vyšnių lūpos
pažino dumblių.

Ji pažūrėjo į mane tokiom akim
kokiom numirėliai —
grabų šviesoj —
apžiūri užmirštą ir seną medaljoną
ant savo kaklo.

PRISIMINIMUI

Kai nebebus manęs, kai laikas mano kaulus
pavers į akmenį arba į šiurkščią žolę,
bent jūs paliudykit, o! akmenys ir žolės,
kaip aš mylėjau

šiuos rudenejantius laukus, šį ramų viksvų
rudens šiurėnimą;
kaip aš norėjau pasiimti kryželio vietoje
nors vieną viksvą su savim: prisiminimui.

APIE ŽEMĖS ŽIUPSNELĮ

Ir kai įleisit mane į duobę, o mylimieji!
ir kai užkasit,
ir kai užbersit žiupsnelį žemės ant mano kapo,
aš iš anksto prašau: neverkit.
Negi verta raudot, brangieji, žiupsnelio žemės,
kuris grįžta į žemę?

ILGESIO KIOSKAI

Gegužės mėnesį
vėjai prekiauja kūnų šiluma,
slaptai atodūsiais ir vyšniom.

Kiekvieno skersgatvio kampe
jie pasistato ilgesio kioskus, kad ramybės
neduotų niekam.

Gegužės mėnesį mes pirmąkart
kažkurio skersgatvio kioske pametėm
ramybę.

Saulė ant šaligatvio
1997, Vilnius

ATSIŪSTA PAMINĖTI

SKAUDŽIOS PRAEITIES
LEIDINIAI

Lietuvos gyventojų genocidas ir rezistencija tebėra gana menkai ištirtinėta moderniosios Lietuvos istorijos tema. Maža to, čia labiau, negu kitur sovietmečiu istorinė tiesa buvo sąmoningai užtušuojama, naikinami archyvai ir t.t. Dabar turime galimybę suvienyti praeities tyrinėtojų jėgas, nuosekliai iširti naujausias Lietuvos istorijos vieną sudėtingiausių temų.

1997 m. reorganizavus Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrą (LGGRTC), buvo suformuotos genocido ir rezistencijos tyrimo kryptys, numatytos pagrindinės programos, aptarta, kaip su tyrimų rezultatais bus supažindinta visuomenė. Tam tikslui iš esmės reikėjo pertvarkyti ir leidybą. Įkurtas leidyklos skyrius vykdo LGGRTC leidybinę programą — leidžia ir platina mokslinę, mokslo populiariąją ir publicistinę literatūrą Lietuvos gyventojų genocido ir pasipriešinimo okupaciniam režimui tema.

Mokslinė literatūra — tai žurnalas *Genocidas ir rezistencija* (išeina du kartus per metus); vardynas *Lietuvos gyventojų genocidas* (numatoma išleisti 12 tomų); monografijos; dokumentų rinkiniai, žinyrai;

1997 m. spalio mėn išleistas pirmasis žurnalo *Genocidas ir rezistencija* numeris, o 1999 m. balandį pasirodė jau penktasis numeris.

Pasirodė solidžios monografijos. Tai — J. Starkausko *Cekistinė kariuomenė Lietuvoje (1944-1953)*, P. Stankero (*Lietuvių policija (1941-1944)*), A. Bubnio *Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944)*, dokumentų rinkinys *Partizanai apie pasaulį politiką ir save* (sudarė N. Gaškaitė-Zemaitienė).

Šiais metais buvo išleista — J. Bagušausko *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, kolektyvinė monografija *MGB Lietuvoje 1950-1953 m.* (autoriai — A. Anušauskas, I. Petraitis, L. Truska), dokumentų rinkinys *Helsinkio*

grupė (sudarytojas V. Petkus), anglų kalba studija *Baltijos tautų antisovietinė rezistencija ir jos slopinimas* ir kiti leidiniai.

Populiarioji serija *Genocidas ir rezistencija*. Ši serija buvo sumanyta leisti, kaip populiariusis tokio paties pavadinimo mokslinio žurnalo variantas. Esame numatę leisti atskiromis knygomis politinių kalinių, partizanų atsiminimus, dienoraščius, tragiškiems mūsų istorijos įvykiams skirtą publicistiką ir net poeziją. Jau išleista dešimt šios serijos knygų. Tai — *Dainavos apygardos partizanų takais*, V. Ašmensko *Generalas Vėtra, Pragaros vartai — Štuthofas*, P. Pečiulio *Teisybės kaina, Gimė Čikagoje, dirbo Lietuvai, žuvo Sibire...* (apie V. A. Graičiūną), N. Gaškaitės-Zemaitienės *Žuvusiųjų prezidentas, Palinko liepa šalia kelio* (partizanų dainos), A. Vilkaicio *Gyvensim, J. Žickaus Nueitas kelias*.

Beveik visos mūsų išleistos knygos aptariamos, recenzuojamos Lietuvos laikraščiuose, kai kurios buvo pristatytos ir tokių laikraščių kaip *Tėvynės žiburiai*, *Draugas* ir kt. skaitytojams. Gauname laiškų iš JAV, Australijos, Kanados su prašymais atsiųsti vieną ar kitą leidinį. Rašo ir pavieniai skaitytojai, ir laikraščių redakcijos bei bibliotekos.

Centro leidžiami leidiniai jau surado savo skaitytoją tiek tarp specialistų, tiek plačiojoje visuomenėje. Tikimės, kad jie neleis pamiršti kančios ir prisidės, įamžinant atminimą.

Leidyklos adresas: Lietuvos Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Didžioji g. 17/1, LT — 2001 Vilnius, Lithuania.

Kazimiera Kalniuvienė
Leidyklos skyriaus vadovė

KNYGA APIE ŠIAULIŲ
RAJONĄ

Kultūros ministerijoje visuomenei birželio 23 d. pristatyta „Žuvėdros“ leidyklos išleista Valės Jurešienės knyga *Prie Ventos ir Dubysos*. Šioje 1,

200 egz. tiražu išleistoje knygoje plačiai pasakojama apie Ventos vidurio žemumoje įsikūrusio Šiaulių krašto žmones — kultūros entuziastus.

Kaip sakė Šiaulių rajono meras Alfredas Januška, dešimtimis skaičiuojamos įvairaus žanro meno saviveiklos grupės vienija tūkstančius žmonių, kurie savo dainomis, muzika, šokiais praskaidrina kitų žemaičių gyvenimą. Lietuviško kalendoriaus šventė ir Zigmo Geles literatūrinės premijos laureatų pagerbimas jau seniai tapo respublikinio lygio renginiais.

Knygos autorė, ilgametė Šiaulių rajono savivaldybės kultūros skyriaus vedėja V. Jurešienė pateikia daug kraštotyrių faktų: skelbiama įdomi istoriografinė medžiaga apie atskirų rajonų miestelių: Bazilionų (Padubysio), Šakynos, Kurtuvėnų, Meškučių, Gruzdių istorinius paminklus, ten gyvenusias iškilias asmenybes.

Geru žodžiu paminėti ir garsūs Kuršėnų keramikos meistrai, medžio drožėjai. (Elta)

Santara — Šviesa...

Atkelta iš 1 psl.

Šiuos aspektus lietuviškoji kritika vis dar nėra pakankamai išnarsčiusi.

Man regis, kertinis visos A. Landsbergio kūrybos akmuo yra modernaus žmogaus sąmonė. Ją rašytojas ima iš savo literatūrinių sumanymų židinių. Tą sąmonę veikia skausmingos įtampos: viena vertus, ji neapasiitiki jokia „metafizika“ ir supranta, kad „nebegali akiai tikėti pasaulio prasmingumu bei teisingumu. Antra vertus, ji neapasiitiki savimi, nebesupranta, kur yra jos paties neįtikanti savastis bei tikrovė. Tad A. Landsbergio literatūrinio pasaulio žmogus yra neramus, deharmonizuotas. Rašytojo intencija yra parodyti, kokiais keliais tas žmogus gali sugrįžti į vienybę su savimi bei pasauliu, kuriuo būdu modernioji sąmonė gali bandyti įveikti ją draskančias įtampas.

Regis, šis A. Landsbergio siekimas išspręsti šiuolaikinio žmogaus būties lygtis yra vienas pagrindinių jo pasaulėvokos bruožų. Bet jis ne mažiau būdingas ir kitiems rašytojams. A. Landsbergio savitumas išryškėja, kai imame dairytis, o kaip gi rašytojas tas lygtis sprendžia.

Atsigręždamas į komplikotą žmogaus santykį su Dievu, rašytojas atspindi būdingą moderniosios sąmonės situaciją: jei Dievas mirė, tai vienišė šį pasaulį valdanti jėga yra Gamta. Gamta — amžinasis ryšiančiųjų ir ryjamųjų ratas, biologinė mašina, naikinti bet koki žmogaus būties išskirtinumą. Tokia gamta valdo *Kelionės* Julij Laikūną, versdama jį palikti bažnyčią vardan gyvybės, tokia gamta siaubia Kazimiero regimą *Gluosnį vėją* pasaulį, jį aiškiai dominuoja ir *Komediantų* pasaulyje. A. Landsbergis siūlo nepasitikėti Gamta, jos žemuoju žmogumi, ir nuolat teigia, kad Dangus nėra trečias, kad transcendencija yra gaivi ir gyvybinga. Ją Julius atranda *Fra Angelico* paveikaluose, ji — transcendencija — leidžia jam įveikti savo baimes bei atsigręžti veidu į priešus. Kitą kartą danguje galima pamatyti Šekspyrą, nusileidiantį žemėn skelbti meno evangelijos. Gamta, kūniškumas yra įveikiami.

Visai kitaip interpretuojama

metafizika dramose *Vėjas gluosniuose* ir *Gluosniai vėjuje*. Čia Dievo valia yra agresyvi. Ji skyrė personažams mirti jų laimės prieangyje (*Vėjas gluosniuose*), ji lieka ir paverkama (*Gluosniai vėjuje*). A. Landsbergis teigia, kad atsaku į metafizikos rūstumą gali būti žmogiškoji meilė ir atkakli ištikimybė žemei — kaip puolusio Angelo — degtinario *Sluosnių vėjuje* epilogas.

Galiausiai A. Landsbergis pasiūlo iš pastangų atkurti tvirtą ryšį su kažkokia „metafizika“. Rašytojo juokas, skambantis farse *Barzda* ir komedijoje *Meilės mokykla*, nuplėšia rimtą skaitytojo kaukę ir parodo jam, kad gyvenimas gali būti žaidimas, bufonada, kad „galutiniai“ atsakymai neatlaiko pašaipos atakų ir taip išduoda savo menkumą.

Kurliuk veda šį A. Landsbergio interpretaciją? Man regis, svarbiausias šio rašytojo pasaulėjautos principas — nuolatinė pastanga ieškoti kelių į prasmę. Jis pakankamai sąmoningas, kad suprastų, jog jokios galutinės prasmės nebėra, tačiau atkakliai ir graudžiai jos ieško.

V. Šeferis sakė, kad kiekvienas A. Landsbergio kūrinys — savotiška sustabdyta prasmingumo akimirka. Ta akimirka pranyksta, prasmė ir vėl lieka neatskleista, — tada imamasi kitos prasmingumo formos, kuri savo ruožtu subyra po ironijos ar istorijos padu. Šitaip prasmė redukuojama į atkaklią, graudžią jos paiešką, į nuolatinį prasmingumo ilgį. Šis ilgesys ir yra gražioji A. Landsbergio kūrybos pusė.

Svetimybės ir perkrauta frazeologija

Galėčiau parašyti apie menotyryninko Virginijaus Kincinaičio, kai kurių kitų prelegentų pranešimus, bet jie buvo akademiški, sunkiai suprantami, perkrauti apibendrinimais, įmantriomis frazėmis, svetimybėmis. Neiškenčė ty šviesių žodžių gaušys, Algirdas Titus Antanaitis replikavo prelegentui, kam sakyti *ligiminuoti*, jei tą patį reikšmę turi lietuviškas žodis *įteisinti*. Dėl besaikio svetimybės naudojimo oratoriai susilaukė teisingų pastabų ir iš dr. Vlodo Kaupo.

Negana tol! Kai kurių pranešėjų ir diskutuojančiųjų kalbas apsunkino migloti, sunkiai suvokiami teoriniai išvedžiojimai. Čia prisiminiau kita proga pasakytus konferencijoje dalyvavusio išeivijos literato Kestučio Keblio žodžius: „Diskusijų temos, be abejo, aktualios ir svarbios. Svarbus ir diskusijų dalyviai — žinomi kulturologai, įvairių sričių mokslo vyrai ir moterys. Tik gaila, kad jų debatams trūksta konkretumo. Dažniausiai jie kalba sąvokomis ar apibendrinimais, ir ta kalba skamba aukšta akademine

gaida, bet reikšt tai reiškia mažai... Ko gero, ir diskusijų dalyviai ne visai supranta vienas kitą, nes ne visiems tie konceptai ir bendrybės tą patį reiškia“.

Pastebėjau, kad net apie sudėtingus dalykus aiškiai, konkrečiai, suprantamai, kalbėjimą neapkraunant svetimžodžiais, kalbėjo išeivijos santarietiai. Net toks literatūros mokslo šulas kaip R. Šilbajoris sudėtingus dalykus išsakė visiems suprantamai ir, žinoma, įdomiai. Tą patį galima pasakyti apie vilnietės istorikės Jūratės Kiaupienės pranešimą.

Prisimintas A. Štromas

Valandą, skirtą neseniai mirusiam aktyviam santarietui politologui Aleksandrui Štromui pagerbti ir prisiminti kalbėjo jį pažinoję ir su juo bendravę santarietiai Julius Šmulskystys, Zenonas Rekašius, Kazys Almenas, Rimvydas Šilbajoris, Vladas Kaupas, Ramūnas Katilius, Algis Maciūnas, Edvardas Tuskenis. Jų liudijimu, emigravęs į JAV, A. Štromas pasireiškė kaip antikomunistas, bene pirmasis šioje šalyje išsprendęs iš vidaus p. ančios SSRS žlugimą. Paskutinėmis savo gyvenimo dienomis savo bičiuliams-santarietiams sakė, kad atskira knyga būtų galima išleisti lietuviškai parašytus jo straipsnius Lietuvai svarbiais klausimais.

V. Kavolio premija

Konferencijoje pasakėta Santaros-Šviesos federacijos įkūrėjo Vytauto Kavolio kasmetinė premija už humanitarinių mokslų disertacijas. Šiemet ši premija paskirta Kauno Vytauto Didžiojo universiteto doktorantei Daivai Vaitkevienei. Semiotikos metodais ji nagrinėja Ugnies raišką lietuvių ir latvių mitologijoje.

Vienas aktyviausių santarietų nuo šios federacijos veiklos pradžios Raimundas Mielis pranešė, kad JAV įsteigtas fondas, Lietuvoje ir išeivijoje remiantis liberaliųjų srovių veiklos nagrinėjimo projektus. Už liberaliosios lietuviškos veiklos geresnės nagrinėjimus iki Santaros-Šviesos susikūrimo minėto fondo premiją R. Mielis įteikė Kauno Vytauto Didžiojo universiteto doktorantei Daivai Dapkutei.

Išrinktas organizacinis komitetas kitų metų Santaros-Šviesos konferencijai rengti. Komiteto sudėtyje — filologas M. Kvietkauskas, V. Savukynas, menotyryninkė L. Kreivyte, fizikas R. Katilius, politologas E. Tuskenis, filosofas A. Sverdiolas, studentas R. Bulotas.

Vyko ir privačios diskusijos

Tęsiant išeivijoje, dar Tabor ukyje vykusią Santaros-Šviesos konferenciją ir suvaziavimų tradiciją, ne tik salėje vyko rimti svarstymai, bet laisvos diskusijos mezgėsi gamtos prieglobstyje, kavinėse. Iki giles nakties Anykščiuose tęsėsi improvizuotas poezijos vakaras, pabandavimas Užupio kavinėje, sostinės Meno forte — Vilniaus Muzikos Akademijos studentų pasirodymas, akustinės muzikos koncertas „Laimės žibury — meilės spindulys“. O svarstymų programai pasibaigus, įaiplėskė patį santarietį atliktas teatralizuotas žaidimas — happeningas „Laimės žiburio užgesinimas“. Tarp teatralizuoto žaidimo herojų buvo Biliūnas, Vienuolis, jo Veronika...

Santaros-Šviesos federacijos vadovė premiją laimėjusi Vytauto Didžiojo universiteto doktorantė Daiva Dapkutė.

